

AFET, TRAVMA VE ANLATI: KÜLTÜREL BELLEKTE DEPREM MEMORATLARI*

Serkan KÖSE**

Öz

Doğal afetler, insan topluluklarının tarihsel ve toplumsal deneyiminde önemli kırılma noktaları oluşturmaktadır. Bu tür olaylar yalnızca fiziksel yıkıma ve maddi kayıplara neden olmakla kalmamakta, aynı zamanda bireylerin dünyayı algılama biçimlerini, toplumsal ilişkileri ve ortak anlam sistemlerini de derinden etkilemektedir. Özellikle deprem gibi ani ve öngörülemez afetler, yoğun korku, belirsizlik ve kayıp duygularını beraberinde getirerek bireysel ve toplumsal travma süreçlerini tetiklemektedir. Zamanla bu travmatik deneyimler, toplumsal bellek ve kültürel ifade biçimleri aracılığıyla yeniden anlamlandırılmakta; yaşananlar ortak bir bellek çerçevesinde yorumlanmaktadır. Deprem, insan topluluklarının toplumsal deneyiminde hem fiziksel hem de psikolojik olarak derin izler bırakan bir afettir. Bu sarsıcı etki, gündelik yaşamla birlikte kültürel belleğin oluşumunu, aktarımını ve yeniden inşasını da doğrudan etkilemektedir. Özellikle kültürel belleğin anlatmaya dayalı türlerinden memorat türü noktasında bir anlam alanı oluşturan depremler, toplumun travmatik deneyiminin sözlü ifadesi olarak da yorumlanabilir. Deprem sonrasında ortaya çıkan memoratlar, bireylerin yaşadıkları olağandışı durumları kişisel tanıklıklar üzerinden ifade ettikleri sözlü kültür ürünleri olarak bu sürecin önemli bir parçasını oluşturur. Bu anlatılar, travmatik deneyimin anlamlandırılması, topluluk içerisinde paylaşılması ve bireyler üzerindeki duygusal yükün hafifletilmesi bakımından işlevsel bir rol üstlenmektedir. Çalışmada deprem temalı memoratlar, kültürel bellek bağlamında ele alınmakta; genel olarak sözlü kültürün travma karşısındaki direnci ve hatırlama pratiklerine olan katkısı değerlendirilmektedir. Memoratların yapısal özellikleri incelendiğinde, anlatıların çoğunlukla ani korku, ölümle yüzleşme, metafizik algılar, korunma motifleri ve topluluk dayanışması gibi temalar etrafında şekillendiği görülmektedir. Bu unsurlar, bireysel deneyimin topluluk kültürüne dönüşmesinde belirleyici bir rol oynamaktadır. Ayrıca memoratlar, resmi tarih yazımında görünür olmayan mikro deneyimlere ışık tutarak alternatif bir hatırlama alanı yaratmaktadır. Bu hatırlama alanı, yaşanan acı olay etrafında, başta toplumsal birlik ve beraberlik duygusunu verme işleviyle de yer almaktadır. Bununla birlikte deprem sonrasında oluşan bu anlatılar, travmanın sözlü kültür düzleminde işlenmesine katkı sunmakta ve gelecek kuşaklara afet bilinci, afete karşı psikolojik dayanıklılık ve toplumsal bellek açısından önemli mesajlar taşımaktadır. Bu bağlamda deprem konulu memoratlar, kültürel belleğin travmatik olayları nasıl dönüştürdüğünü ve sözlü anlatı geleneğinin bu süreçteki belirleyici rolünü ortaya koymaktadır. Dolayısıyla bu incelemede, memorat örnekleri üzerinden kültürel belleğin başta mitolojik anlam dünyası olmak üzere pek çok boyutu noktasında değerlendirme yapılmıştır. İnceleme sonucunda depremle ilgili memoratların toplumsal ve kültürel belleğin anlam üretme süreçlerinde önemli bir araç olduğuna varılmıştır. Ayrıca elde edilen bulgular, afet sonrası kültürel bellek çalışmalarına katkı sunarak, memoratların disiplinlerarası yaklaşımlar çerçevesinde değerlendirilmesinin gerekliliğine işaret etmektedir. İncelemede yer alan memoratlar, 6 Şubat 2023 tarihinde Kahramanmaraş depremlerinden etkilenen kişilerden derlenmiştir. Derlenen memoratlar arasından kültürel bellek, inanç ve mitik kodlarla ilintili olanlar sosyo-kültürel ve anlam bağlamı gözünde bulundurulularak incelenmiştir. Bununla birlikte söz konusu tarihten sonra süreç içerisinde yapılan ve literatüre geçmiş incelemelerden de yararlanılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Deprem, travma, memorat, kültürel bellek, psikolojik etki.

* **Geliş Tarihi/Received Date:** 06.04.2026 **Kabul Tarihi/Accepted Date:** 18.06.2026

DOI: <https://doi.org/10.55666/folklor.1924052>

Bu makale, TÜBİTAK Sosyal ve Beşerî Bilimlerde Yenilikçi Çözümler Araştırma Destek Programı kapsamında desteklenen 324K624 numaralı "Depremle İlgili Olağanüstü Anlatılar ve Halk İnançları: Pazarcık ve Elbistan Örnekleri" başlıklı proje çalışmasından üretilmiştir. Makalenin ilk hâli, aynı adlı proje çerçevesinde 12 Kasım 2025 tarihinde Sivas Cumhuriyet Üniversitesi bünyesinde düzenlenen "Afet Folkloru Çalıştayı"nda bildiri olarak sunulmuştur.

**^{ID} Doç. Dr., Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Nevşehir-Türkiye, serkankose@nevsehir.edu.tr

DISASTER, TRAUMA AND NARRATIVE: EARTHQUAKE MEMORIES IN CULTURAL MEMORY

Abstract

Natural disasters constitute significant turning points in the historical and social experience of human communities. Such events not only cause physical destruction and material losses, but also profoundly affect individuals' perceptions of the world, social relationships, and shared systems of meaning. Sudden and unpredictable disasters, such as earthquakes, in particular, trigger individual and social trauma processes by bringing with them intense feelings of fear, uncertainty and loss. Over time, these traumatic experiences are reinterpreted through social memory and cultural forms of expression; what has been experienced is interpreted within a shared memory framework. Earthquakes are disasters that leave deep physical and psychological scars on the social experience of human communities. This disruptive effect directly influences the formation, transmission, and reconstruction of cultural memory alongside everyday life. Earthquakes, which create a field of meaning particularly in terms of the memorate type of narrative-based cultural memory, can also be interpreted as the verbal expression of the community's traumatic experience. The memorates that emerge after an earthquake constitute an important part of this process as products of oral culture in which individuals express their extraordinary experiences through personal testimonies. These narratives play a functional role in making sense of the traumatic experience, sharing it within the community, and alleviating the emotional burden on individuals. The study examines earthquake-themed memorates within the context of cultural memory; it evaluates the resilience of oral culture in the face of trauma and its contribution to practices of remembrance. An examination of the structural characteristics of the memorates reveals that the narratives are mostly shaped around themes such as sudden fear, confrontation with death, metaphysical perceptions, motifs of protection, and community solidarity. These elements play a decisive role in the transformation of individual experience into community culture. Furthermore, memorates shed light on micro-experiences that are invisible in official historiography, creating an alternative space for remembrance. This space for remembrance exists primarily to foster a sense of social unity and solidarity around the painful event experienced. Moreover, these narratives formed after the earthquake contribute to the processing of trauma within the oral culture sphere and convey important messages to future generations regarding disaster awareness, resilience, and social memory. In this context, earthquake-themed memorates reveal how cultural memory transforms traumatic events and the decisive role of the oral narrative tradition in this process. Therefore, this study evaluates various dimensions of cultural memory, primarily its mythological meaning, through examples of memorates. As a result of the analysis, it has been concluded that earthquake-related memorates constitute an important tool in the meaning-making processes of social and cultural memory. Additionally, the findings contribute to post-disaster cultural memory studies and point to the necessity of evaluating memorates within an interdisciplinary framework. The memorates included in the study were collected from individuals affected by the Kahramanmaraş earthquakes on 6 February 2023. Among the collected memorates, those related to cultural memory, beliefs, and mythical codes were examined considering their socio-cultural and semantic context. Furthermore, studies conducted after the aforementioned date and already documented in the literature were also utilized.

Keywords: Earthquake, trauma, memorate, cultural memory, psychological impact.

Giriş: Kültürel Bellek, Afet ve Travma Arasındaki İlişki Üzerine

Kültürel bellek, geleneksel düşünce biçimlerinin toplumsal bellekte işleyişi ve aktarımı olarak tanımlanabilir. Assmann (2015: 61), kültürel bellekte dinin belirleyici rolüne dikkat çekerek, toplumların hatırlama pratikleri aracılığıyla geçmişle süreklilik kurduklarını; tarihsel ve kökensel figürleri kolektif belleklerinde canlandırmalarının, kimlikli ve bütünlüklü bir toplumsal yapı inşa edilmesine katkı sağladığını ifade eder. Connerton, kültürel belleği toplumsal bellek çerçevesinde ele alır. Ona göre “bir yaşamın anlatısı, birbiriyle bağlantılı anlatılar dizisinin bir parçasıdır; söz konusu anlatı, kişilerin kimliklerini edindikleri grupların öyküsü içine gömülüdür.” (Connerton, 1999: 38). Bu bağlamda kültürel bellek, geçmişin edilgen biçimde aktarıldığı bir alan olmanın ötesinde, toplumsal anlamların, değerlerin ve normların yeniden üretildiği dinamik bir yapı olarak değerlendirilebilir. Geçmişin intikal ettirilerek geleceğe dönüştüğü sınırda kültürel bellek vardır ve anlatı da bu bellek yoluyla devamını mümkün kılan, onu sürekli inşa eden bir eylemdir (İlhan, 2018: 152). Dolayısıyla dinî anlatılar, mitler ve ritüeller, kültürel belleğin sürekliliğini sağlayan temel taşıyıcılar olarak geçmiş ile şimdi arasında sembolik bir bağ kurmakta; böylece toplumsal kimliğin hem meşrulaştırılmasına hem de kuşaklararası aktarımına imkân tanımaktadır. Ancak bu süreç, tüm geçmişin eşit biçimde hatırlandığı bir bellek pratiğini değil, belirli olayların, figürlerin ve anlatıların seçilerek öne çıkarıldığı, diğerlerinin ise dışarıda bırakıldığı seçici bir hatırlama mekanizmasını da beraberinde getirmektedir. Bu yönüyle

kültürel bellek, toplumsal kimliğin inşasında olduğu kadar sınırlarının çizilmesinde de belirleyici bir rol üstlenmektedir.

Öte yandan, insan ve toplum, teknolojinin günümüzdeki kadar gelişmiş olmadığı yazısız kültür ortamında, yaşamı anlamlandırma ve yaşamın karmaşıklığını çözme çabasıyla doğa ve evrene ilişkin olayları geleneksel kültür ve inanç sistemlerinin temel kodları aracılığıyla açıklamaya yönelmiştir. Nesneler dünyasında özne konumunda bulunan insan, bu kültürel kodlar sayesinde hem dünyayı anlamlandırmış hem de yaşamının temel koordinatlarını belirlemiştir. Her ne kadar çağdaş dünyanın teknolojik imkânları ileri bir düzeye ulaşmış olsa da geleneksel toplumsal bilgi özellikle kriz anlarında ve travmatik etkiler yaratan durumlarda yeniden devreye girmektedir. Travma kavramı, bireyin yaşamında meydana gelen olağandışı kırılmaları ve bu kırılmaların ruhsal etkilerini açıklamak açısından önemli bir kuramsal çerçeve sunmaktadır. Budak’a göre travma; dışsal bir etkenin yol açtığı fiziksel ya da ruhsal yara olarak tanımlanmakta, deprem, sel, yangın gibi afetler başta olmak üzere bireyin ruhsal yapısı üzerinde kalıcı izler bırakan felaket niteliğindeki yaşantıları kapsamaktadır (Budak, 2009: 740). Bu tanım, travmanın yalnızca bireysel değil, aynı zamanda toplumsal deneyimlerle ilişkili çok boyutlu bir olgu olduğunu göstermektedir. Söz konusu olgu, sağlık ve ölüm paradigması çerçevesinde ortaya çıkmaktadır. İnsan ve toplum açısından çaresizlik duygusunu en yoğun biçimde üreten olayların başında ise doğal afetler içerisinde değerlendirilen deprem gelmektedir.

Deprem, fiziksel olarak yer kabuğundaki hareketlerle ortaya çıkan bir doğa olayı olmakla birlikte, insan ve toplum hayatını çok yönlü biçimde etkileyen acı bir deneyimdir. Deprem sonrasında yaşanan yıkım, bireysel ve toplumsal düzeyde çeşitli travmalara neden olmaktadır. Söz konusu travmalarla başa çıkma yolları ise farklılık gösterir. Konuyla ilgili olarak araştırmacılar (Sezgin ve Atav, 2026: 29), insanların zor zamanların üstesinden nasıl geldiğine ilişkin psikoloji temelli incelemelerde bulunmuş ve bu sayede bireyin baş etme kaynaklarını “inanç, duygu, sosyal etkileşim, hayal gücü, biliş ve fiziksel olmak üzere altı başlık altında değerlendirmiştir. Bahsedilen altı başlıktan inanç, duygu, sosyal etkileşim ve hayal gücü bir bütün olarak değerlendirildiğinde sözü edilen kaynakların sözlü anlatının oluşumu için gerekli olan durumlar olduğunu da belirtmek gerekir. Deprem karşısında insanların yaşadıkları deneyimi anlamlandırmak ve travmanın etkisinden kurtulmak amacıyla çoğunlukla inanç sistemlerine yöneldiklerini; bu yönelimin edebi düzlemde sözlü anlatı türlerine dönüştüğü görülmektedir. Araştırmacılar’a göre (Çapçioğlu ve Çınar, 2023: 122), insan teknik ve teknolojik imkanlarını kullanarak doğal afetlerin zararlarını en aza indirmeye çalışsa da gerçekte bu olağanüstü güç karşısında yapabilecekleri şeyler oldukça sınırlıdır. Bu sınırlılık, algıdan anlamlandırmaya ve açıklamaya kadar insan zihninin işleyişini etkileyerek kültürel anlatı ve aktarımlarda da kendini göstermektedir. Öte yandan deprem ve travma arasındaki ilişki doğrultusunda değerlendirmelerde bulunan bir başka araştırmacı (Erdal, 2024: 264), insan zihninin mantıksal düşünmeye kapandığı, tamamen duygularıyla hareket etmeye başladığı bu dönemlerde rasyonel inanmaların yerini sübjektif değerlendirmelere bırakabildiğini ve kişinin yaşamış olduğu travmanın kendisinde akıl ve mantık dışı bir takım görüntü ve sözler şeklinde zuhur bulabildiğinden bahseder. Bu görüş değerlendirildiğinde depremle ilgili memoratların veya üretilen herhangi bir anlatmaya dayalı tür ya da genel olarak halk bilgisi ürünlerini irrasyonel olarak algılamayı “sübjektif” bir değerlendirme olarak görmek mümkündür. Dolayısıyla rasyonel ve irrasyonel davranış ya da düşünüş biçimini belirleyen ve çevreleyen özelliğin başında sosyo-kültürel, dini ve inançsal hayatın yansımaları gelmektedir. Bu sebeple toplum tarafından üretilen halk bilgisi yaratmalarını irrasyonel ya da rasyonel görmekten ziyade var olan, ortaya çıkan ürünleri bağlamı içinde değerlendirmek halkbilimi disiplini için önemli bilimsel bakış açısı getirir.

Bu çalışmanın temel amacı; deprem konulu memoratların toplumsal işlevli özelliklerini ortaya koymak, anlatıcı ve dinleyici ekseninde bu anlatılara zemin hazırlayan unsurları belirlemek ve travma, deprem ve memorat arasındaki ilişkiyi kültürel anlamsal bir çerçevede değerlendirmektir. Bu değerlendirmelerin, toplumun kültürel ve inançsal kodlarına pejoratif anlamlar yüklemek yerine, söz konusu kodları sözlü kültürün anlamsal dayanakları doğrultusunda irdeleyerek gerçekleştirildiğini belirtmek gerekir. Deprem konulu memoratların kültürel bellekteki yerini incelemek çalışmanın ana ekseninde yer almaktadır. Çalışmadaki veriler, çoğunlukla TÜBİTAK SOBAG 324K624 numaralı proje kapsamında sahadan tarafımızca derlenmiştir. 200’e yakın derlenen memorattan konumuza ilişkin olanlar seçilip bu çalışmada kullanılmıştır.

Bulgular: Deprem Konulu Memoratların Kültürel Anlamsal Boyutu

Sözlü anlatılar, tarihsel süreç içerisinde şaman, destancı, âşık, meddah gibi uzmanlaşmış anlatıcılar tarafından olduğu kadar, anlatma becerisine sahip ancak gelenek içerisinde özel bir adla tanımlanmayan kişiler tarafından da aktarılmıştır. Bu anlatılar, anlatıcının niteliğinden bağımsız olarak toplumun kültürel kodlar sistemiyle inşa edilmektedir. Mitlerden destanlara, halk hikâyelerinden meddah anlatılarına kadar uzanan bu sözlü gelenek, toplumun bilgi, duygu ve düşünüş biçimini yansıtan temel bir aktarım alanı oluşturmaktadır. Özellikle mit, destan gibi toplumun bütününe ilgilendiren anlatılarla birlikte efsane ve memorat türleri, inancı merkeze almaları nedeniyle güçlü bir kültürel ve zihinsel kod sistemine sahiptir. Bu açıdan mitik anlatılarda deprem önemli bir şekilde yer almaktadır. Çelik (2025b:5) Türk mitolojisinde depremlerin çoğunlukla eskatolojik tasarımların bir parçası olarak fırtına, tufan, büyük yangınlar, denizlerin taşması gibi doğa olaylarıyla birlikte anlam bulduğunu belirtir.

Toplumsal kriz anlarında folklorik üretimlerin inanç temelli bir içeriğe yönelmesi de bu bağlamda anlam kazanmaktadır. Deprem konulu ve inanca dayalı anlatılar içerisinde memorat türü bu nedenle özel bir önem taşımaktadır. Özellikle ani ve büyük yıkıma yol açan depremler sonrasında halk arasında dolaşıma giren hikâyeler, rüyalar, kehanetler, mucizeler ve ilahi mesajlar, memorat türü altında bir anlatım mekanizması oluşturmaktadır. Memorat, bireysel deneyimin toplumun kültürel ve inanç kodlarıyla birleştiği geleneksel bir anlatı biçimi olarak bu noktada önemli bir yere sahiptir. Toplumun korku ve inanç arasındaki duygusal devinimi, deprem konulu memoralarda dışavurumsal bir tepki biçiminde görünür hâle gelmektedir.

Memorat, öte dünya ile kurulan bir iletişim biçimi olarak değerlendirilebilecek, anlatıcısının doğrudan ya da birinci elden tanıklık iddiasına dayanan anonim halk anlatısıdır. Genellikle doğaüstü ya da inanca dayalı bir olayı konu edinen memoralar, inancı destekleyici ve ikna edici bir nitelik taşımaktadır. Bu anlatılar belirli bir anlatım zamanı, mekânı ya da icracı gerektirmeden bireysel veya toplu ortamlarda sözlü, yazılı ya da görsel-işitsel biçimlerde aktarılabilmektedir. Geleneksel motifler barındırmakla birlikte memoralar temelde kişisel deneyime dayanmaktadır (Çobanoğlu, 2003: 21; Hallaç, 2018: 206). Bu özellikleriyle memoralar, insanın kontrolü dışında gelişen ve anlamlandırılması güç deneyimlerin anlatıya dönüştürülmesinde önemli bir işleve sahiptir. Özellikle deprem gibi ani, yıkıcı ve varoluşsal bir sarsıntı yaratan doğal afetler, bireyin yaşadığı travmatik deneyimi yalnızca fiziksel boyutuyla değil, metafizik ve inanç temelli bir çerçeve içinde kavramasına da neden olmaktadır. Bu bağlamda ortaya çıkan deprem konulu memoralar, anlatıcının birinci elden tanıklığına dayanan kişisel deneyimleri, kader, ilahi müdahale, uyarı ya da korunma gibi inanç unsurlarıyla bütünleştirerek aktarmaktadır. Dolayısıyla bu anlatılar hem bireysel yaşantının sözlü ifadesi hem de toplumsal bellekte yer edinen inanç kalıplarının deprem deneyimi etrafında nasıl yeniden üretildiğini göstermesi bakımından dikkate değerdir.

Konuyla ilgili çalışmasında Çelik (2025a: 57), sözlü kültürden derlenen deprem anlatılarını deprem öncesi alametleri, deprem esnası olağanüstülükleri, deprem sonrası olağanüstülükleri şeklinde üç başlık hâlinde sınıflandırmıştır. Bu çalışma çerçevesinde Çelik’in önermiş olduğu sınıflandırma temel alınmıştır. Bunun en temel sebebi alan araştırmasından elde edilen verilerin bağlam merkezli dolayısıyla anlatıcı-dinleyici etkisi göz önüne alınarak bir sınıflandırma olmasıdır. Bu tasnifin konu üzerinde daha sonra yapılacak derinlemesine incelemeler ve farklı bakış açılarıyla geliştirilmesi mümkündür.

Depremin önceden gerçekleşeceğine ilişkin memoralar, büyük ölçüde inanç temelli kodlarla inşa edilmiştir. Kuşların olağandışı biçimde ötmesi, köpeklerin uluması ya da kedilerin huzursuz davranışlar sergilemesi gibi (KK-1, KK-2) halk inançları bu anlatılarda sıklıkla karşılaşılan unsurlar arasındadır. Hayvan davranışlarında görülen olağandışı gözlem depremin gerçekleşmesiyle anlamlı hale gelmiştir. Bunun yanı sıra “yaşlı adam”, deprem öncesi memoralarda dikkat çeken önemli bir tiptir. Bu ve buna benzer tipler genellikle depremin olacağını haber veren, halk arasında “dini bütün” olarak nitelendirilen özelliklerle betimlenir:

Memorat 1: “Bizim köye yaşlı bir adam gelip ev ev gezmiş. Herkes üç kuruş para, yiyecek içecek vermiş. Sonra bir evin önünde kızlar yanına dolmuş. Onlara: ‘Başımıza büyük felaket gelecek, ama korkmayın. İçinizden kimse ölmeyecek’ demiş ve gitmiş. Bundan iki hafta sonra zelzele oldu. Köydeki neredeyse tüm evler yıkıldı ama kimse ölmedi. Sadece bir kadın ayağından yaralandı.” (KK-3).

Memorat 2: “Depremden iki hafta önce yaşlı bir adamla karşılaştım. Kuran, tespih gibi şeyler satıyordu. Bana ailemin kaç kişi olduğunu, kardeşlerimin cinsiyetlerini söyledi. Ailecek bir yolculuğa çıkmak istediğimizi ama çıkamayacağımızı söyledi. Beni ilk defa görüyordu. Gerçekten 6 Şubat’ta ailece İstanbul’a gidecektik. Çok şaşırdım. Sonra çevredekilere sordum “bu adam kimdir” diye. Bana, “inanma sen ona, son bir haftadır herkese aynı şeyi söylüyor” dediler. 6 Şubat sabahı yola çıkacaktık. Hazırlıklarımızı yaptık ancak o gece deprem oldu ve adamın dediği çıktı.” (KK-4).

Alan araştırmasından elde edilen derlemelerde, verilen iki örnek dışında pek çok memoratın tespit edildiğini belirtmek gerekir. Memoratlarda yaşlı adamın depremi önceden haber verdiğine dair anlatılar, kişisel kehanetten ziyade kültürel belleğin işleyişini görünür kılan sembolik yapılarıdır. Yaşlı adam tipi, genel anlamda halk anlatılarında bilgelik, tecrübe ve geleneksel bilginin taşıyıcısı olarak kültürel bir otoriteyi temsil eder. Bu nedenle depremin ani, yıkıcı ve açıklanması güç bir doğa olayı olmasından dolayı, toplum “bilen” bir tip aracılığıyla bu durumu anlamlandırır. Kültürel bellek, travmatik olaylar karşısında belirsizliği azaltmak için geçmişini yeniden kurar ve yaşlı adamı hatırlama sürecinin merkezine yerleştirir. Böylece felaket, tamamen rastlantısal bir olay olmaktan çıkarak önceden sezilmiş ya da bildirilmiş bir durum olarak algılanır. Bu anlatılar aynı zamanda didaktik bir işlev üstlenerek büyüklerin sözünü dinleme, doğanın işaretlerini ciddiye alma ve geleneksel bilgiye kulak verme gibi ahlaki mesajlar üretir. Bazı memoratlarda yaşlı adamın kimliğinin belirsizleşmesi ya da yaşlı adamın kutsal bir nitelik kazanması, depremin metafizik veya kozmik bir anlam çerçevesinde yorumlanmasına imkân tanır.

Yaşlı adam tipine benzer bir biçimde, depremi yaşayan kişinin rüyasında ölmüş bir tanıdığını görmesi de deprem öncesi olağanüstü işaretler arasında yer almaktadır.

Memorat 3: “Olay gecesi yıllar önce bir trafik kazasında ölmüş olan abimi rüyamda gördüm. Abim bana: “Çok büyük bir felaket olacak. Hemen kalk annemi uyandır. Evden çıkın. Çabuk!” dedi. Korkuyla uyandım. Ama yataktan kalamadım. Sonra deprem başladı. Deprem bitene kadar da hareket edemedim.” (KK-5).

Bu memorat, Türk halk inancında rüya, ölüm sonrası varlık ve kadar kavramlarının iç içe geçtiğini gösteren bir örnektir. Memoratın hem bireysel travmayı hem de toplumsal korkuları anlamlandırma işleviyle yer aldığını söylemek mümkündür. Ayrıca gökyüzünün kızıl renkte ya da şimşek çakarcasına aydınlık görülmesi gibi doğa olayları da memoratlarda sıkça vurgulanmaktadır. Şükretmeme, şikâyet etme ya da hâlden memnun olmama gibi davranışların depremle ilişkilendirilmesi de bu anlatılar arasında yer almaktadır (Özdağ, 2025: 48).

Öte yandan bu tür memoratlar, toplumun geleneksel kültürel belleğinde yer alan inanç unsurlarının deprem felaketiyle birlikte açığa çıktığını göstermektedir. Deprem öncesinde yaşandığına inanılan olağandışı durumlar, “neden oldu?” sorusuna verilen kültürel cevaplar olarak anlam kazanmaktadır. Bu nedenle deprem öncesine ait memoratlar, depremin gerçekleşmesiyle birlikte anlamlı bir bütün hâline gelmektedir ve yaşanan olağanüstü deneyimlerin sebebinin açıklama işlevi de üstlenmektedir.

Deprem öncesi yaşandığına inanılan olaylarla ilgili aşağıdaki memorat, rüya ile ilintilidir:

Memorat 4: “Arkadaşımı depremden önce annesi aramış. Annesi, kızını rüyasında görmüş. Beyaz bir ata binmiş gidiyormuş kız, annesinin rüyasında. Kimse durduramamış atı. Arkadaşım, annesinin anlattığı bu rüyayı bana depremden önce anlatmıştı. Depremden kurtulamadı. Allah rahmet etsin.” (KK-6).

Memorat 5: “Rüyamda kocaman bir yılan gördüm. Bizim köyün altına yerleşmek istiyormuş. Dedeler gelip okuyor üflüyor ama yılan bir türlü gitmiyor. O gece depremle uyandık.” (KK-7).

4. memorattaki “Rüya” ve “beyaz at” arasındaki ilişki, mitik bilgi sistemini hatırlatmaktadır. Toplumsal inançsal yapının en temelinde yer alan “beyaz/ak” renge ilişkin kodlar sistemi aslında bu anlatı çerçevesinde “cennet” metaforuna dönüşmüş ve rüya ise tam anlamıyla onaylama işleviyle yer almıştır. Diğer yandan yılan ile ilgili anlatılan 5. memorat ise yine mitik bilgi kodlarıyla kötü/olumsuz bir algıyla oluşturulmuştur. Türk mitik belleğinde yılan, mekân olarak yeraltı tasarım dünyası içinde kötücül varlıktır.¹ Araştırmacılar (Çelik ve Özalp, 2025c: 7), deprem gibi kontrol edilemez bir güç karşısında yaşanan çaresizliği anlamlandırmak isteyen insanlığın, mitolojik dönemlerden itibaren bir

çaba içinde olduğunu ifade ederek deprem ve rüya arasındaki ilişkiyi kültürel bellekte olup biten büyük trajediyi kader, ilahi irade, Allah'ın takdiri gibi vurgularla yorumlar.

Deprem öncesi hayvanların normal dışı davranışlar sergilemesi ve gökyüzünün kızıl veya alev şeklinde görülmesi durumu deprem sırasında anlatılan memoralarda da yer almaktadır. Bunun dışında kutsal mekân ve deprem arasındaki ilişkiyle birlikte renk sembolizmini şu anlatıda tespit etmek mümkündür:

Memorat 6: “Deprem sabahı Maraş'taki evimizdeydik. Eşim çocuklarım ve ben sarsıntıya uyandık. Eşim, çocukları hemen dışarıya çıkardı. Yalnız olsak bu kadar korkmazdık ama üniversiteden izne gelen kızımız ve oğlumuz da evdeydi. Evimiz şehitliğin hemen yanında duruyor. Evden çıkar çıkmaz gözüme şehitliğin üstündeki beyaz ışık göründü. Önce sokak lambasıdır diye düşündüm ama elektrikler kesilmişti. İki yıldan fazla zaman geçti ama o ışığı hala anlayamadım.” (KK-8).

Türk inanç sistemi içinde kutsal kabul edilen mekânlar, işaretler ve ışık sembolleri, belirsizlik ve tehlike anlarında koruyucu ya da uyarıcı anlamlar kazanır ve anlatının inançsal zeminini oluşturur. Aile sorumluluğu, korku ve hayatta kalma kaygısı gibi sosyo-kültürel etkenler, anlatıcının algısını derinleştirerek olağanüstü deneyimin bellekte kalıcı iz bırakmasına neden olur. Bu yönüyle söz konusu memorat, travma, inanç ve hafıza arasındaki ilişkiyi görünür kılan, modern dönemin halk anlatıları içinde anlamlı bir örnektir.

Aşağıda deprem sırasında yaşandığına inanılan bir memorat örneği verilmiştir. Bu memorat deprem öncesinde bahsi geçen yaşlı adam tipinin Türk sosyo-kültürel belleğinde yol iyesi olan Hızır'la ifade bulunduğunu göstermektedir:

Memorat 7: “Bunu benim bir arkadaşımın teyzesi yaşamış. Deprem anında kapıda Hızır görünmüş. Teyzesi de kapıya koşmuş. Hızır bizi kurtaracak diye. Ev olduğu gibi çökmüş. Kadının kocası ve oğlu ölmüş. Ama kadın kapıyla birlikte kendini dışarda bulmuş. Burnu bile kanamadan kurtulmuş.” (KK-9)

Bu anlatı, Türk sosyo-kültürel hayatında afet, kader ve kutsal yardım anlayışının mitik tip üzerinden anlamlandırıldığını gösteren bir memorat örneğidir. Türk kültüründe zor anların koruyucu tipi olarak kabul edilen Hızır'ın² kapıda belirmesi, hem “yardıma yetişen kutsal varlık” motifini hem de kapının Türk mitik düşüncesinde iç ile dış, ölüm ile yaşam arasındaki sınırı temsil eden eşik sembolünü bir araya getirir. Kadının kapıya yönelmesi, bilinçli bir kaçıştan çok kültürel bellekte yer etmiş “kutsala yönelme” refleksidir. Kurtuluşun kapıyla birlikte gerçekleşmesi ise bu mitik eşik algısını daha da güçlendirir. Buna karşılık, aynı anlatı içinde ölüm ve yaşamın birlikte yer alması, Türk kültüründe kader anlayışının seçici ve bireysel oluşuna işaret eder. Böylece anlatı, travmatik bir deneyimi, mitik göndermeler aracılığıyla anlamlandırarak kültürel belleğin anlam alanına işaret eder.

Deprem sonrasına ilişkin memoralar ise çoğunlukla arama-kurtarma çalışmaları sırasında yaşandığına inanılan olağanüstü olaylar etrafında şekillenmektedir. Bu anlatılarda yaşlı adam, kimliği belirsiz kişiler (abla, abi, asker, hemşire vb.) ya da ölen bir yakın, özellikle anne figürü öne çıkmaktadır.

Memorat 8: “Depremin ikinci günü kurtarma çalışmaları devam ederken bir kadın geldi ve çocuklarım şurada dedi. Yıkıntılarda bir alanı işaret etti. Nereden biliyorsun dediklerinde kadın “çocuklarımın odasının yeri burası” dedi. Hiç ses yoktu orada. Yine de ekipler taşları kırmaya, kazmaya başladı. Sonra iki çocuk çıkardılar. Sonra çocuklardan küçük olandan öğrendik ki anneleri yıllar önce ölmüş.” (KK-10)

Memorat 9: “Dördüncü gün bir çocuk kurtardık. 6-7 yaşlarındaydı. Çocuk bize ‘sizin sesinizi duyana kadar, sizin yüzünüzü görene kadar bir abla bana sürekli su ve yiyecek getirdi’ dedi. Bunu diyen çocuk, çöken dört katlı binanın ilk katında mahsur kalmış. Ekip ve makinalar olmadan bir faninin oraya girmesi mümkün değil yani anlatabiliyor muyum? Mümkün değil. Ama o kadar küçük bir çocuğun da dört gün aç, susuz hayatta kalması da Allah'ın hikmeti” (KK-11).

8 ve 9 numaralı memoralarda enkaz altındakilere yardım eden ya da onların yerini bildirdiğine inanılan kişiler, depreme olağandışı bir anlam katmaktadır. Toplum, inandığı değerler çerçevesinde “Allah'ın hikmeti” ve “Allah'ın mucizesi” düşünceleri etrafında bir sığınma eğilimi geliştirmektedir. Travma ile başa çıkma inanca dayalı kurgusal anlatıyla açığa çıkmış görünmektedir.

Afet, Travma ve Anlatı: Kültürel Bellekte Deprem Memoratları

Aşağıda benzer motifler içeren memoratlar ise depremden sonra Türk toplum ve inanç hayatında önemli yere sahip olan değerle oluşturulmuştur:

Memorat 10: “O gece yıllar önce şehit olan askerlerin de kurtarma çalışmalarına katıldığı anlatılıyor. Bu olaylardan birinde bir kadınla çocuğunu, enkaz altından çıkartmış şehit. Adını, soyadını, şehit olurken askerlik yaptığı birliği söylemiş. Köyünü söylemiş, şu köydenim demiş. Osmaniye’nin bir köyü. Şehidin kurtardığı kadın iyileşince şehidin köyüne gidip karısını ve çocuklarını ziyaret etmiş.” (KK-12).

Memorat 11: “Benim halam 85 yaşında. Oğlu doksanlı yıllarda şehit oldu. Bunların binası olduğu gibi çöküyor depremde. Kâğıt gibi oluyor bina. Bir tek halam kurtuluyor binadan. Tozların içinden yürüyerek çıkmış gelmiş 85 yaşında hasta kadın. Demişler nasıl çıktın sen diye. Oğlum beni kucakladı çıkarttı demiş. 30-40 yıl önce şehit olan oğlu.” (KK-13).

Bu iki anlatı, travma sonrası toplumun “şehitlik” algısının umut, dayanışma ve kutsal koruma işlevselliğini göstermektedir. Dolayısıyla bu anlatılar, şehitliği ölümle sona eren bir kahramanlık değil; kaybın, travma anlarında bile aileyi ve toplumu ayakta tutan görünmez bir bağa dönüştüğü kültürel bir anlam alanı olarak gösterir.

Sosyo-kültürel ve anlamsal bağlam açısından memoratlar, inancın meşruiyeti, değerlerin aktarımı ve travmayla başa çıkmanın yöntemi olarak işlev görmektedir. Bu işlevler, toplumsal belleğin canlı tutulmasını sağlayarak bireyin aidiyet duygusunu pekiştirir. Anlatıcı, paylaştığı olağanüstü tecrübe aracılığıyla kültürel normların sınırlarını yeniden çizerken, dinleyici kitlesi için de soyut inanç sistemini somut ve deneyimlenebilir bir gerçekliğe dönüştürür. Böylece memoratlar, geçmişin kalıntısı olarak değil, toplumsal düzenin ve psikolojik dengenin sürdürülmesinde aktif rol oynayan dinamik birer mekanizma olarak görülmelidir.

Sonuç

Kültürel bellek, geçmişle ilintili ve geleneksel biçim hâline getirilmiş unsurları memoratlar aracılığıyla aktarmaktadır. Depremle ilgili memoratlar, anlatıcıların inarak ve dinleyicileri ikna ederek aktardıkları, özellikle din ve inanç örüntüleriyle inşa olan anlatılardır. Deprem konulu memoratlar, insan ve toplumun çaresizlik karşısında kutsal değerlere yönelerek inşa ettiği anlatılar olarak, anlatıcı ve dinleyici ekseninde travmadan kurtulma işlevi üstlenmektedir. Memoratları aktaran kişi, yaşadığı felaketi anlatma yoluyla travmanın psikolojik etkisini denetim altına almaya ve yaşanan olaydan ders çıkarmaya yönelirken; dinleyici ise aynı anlatı üzerinden hem empati kurmakta hem de “bir daha olursa ne yapmalıyım?” sorusuna yanıt aramaktadır. Bu yönüyle memoratlar, toplumsal travmanın işlenip dönüştürüldüğü bir tür sözlü terapi işlevi görmektedir. Özellikle çocuklara ve gençlere aktarılan bu anlatılar, yeni kuşakların inanç ve davranış kalıplarının şekillenmesinde de etkili olmaktadır. Deprem konulu memoratlar, anlatıldığı toplumun inanç değerlerini somutlaştıran ve depremin toplum üzerindeki psikolojik etkisini hafifleten önemli bir kültürel bellek unsuru olarak değerlendirilmelidir.

Depremle ilgili memoratlar, gerçekten olmuş bir öngöründen ziyade, toplumun deprem gibi kolektif travmalarla baş etme, korkuyu denetleme ve felaketi kültürel bellek aracılığıyla anlamlı bir bütün içine yerleştirme çabasını yansıtır. Bu anlatılar, geçmişin izlerini taşıırken geleceğe dair davranış ve inanç biçimlerinin oluşumuna da yön verir. Böylece memoratlar, bireysel deneyimlerin toplumsal belleğe dönüştüğü, travmanın anlamlandırılarak yeniden üretildiği ve kuşaklar arasında aktarım sağlandığı bir bağ kurar. Bu yönüyle deprem konulu memoratlar, kültürel sürekliliğin korunmasına katkı sunma ve toplumsal dayanışma ile psikolojik güç süreçlerini destekleme işlevlerini yerine getirir.

Sonnotlar

1. Türk mitolojisinde yılan ile ilgili ayrıntılı bilgi için bk. (Ögel, 1993: 455; Çoruhlu, 2020: 300).
2. Hızır ile ilgili olarak bk. (Çetin, 2002; Ocak, 2007).

Araştırma ve Yayın Etiği/ Research and Publication Ethics	Bu çalışmada bilimsel araştırma ve yayın etiği ilkelerine dair uyulması gereken tüm kurallara uyulmuştur/ <i>This study has adhered to all applicable rules regarding the principles of scientific research and publication ethics</i>
Etik Kurul İzni/ Ethics Committee Approval	* Bu çalışma Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Rektörlüğü Sosyal Bilimler Bilimsel Araştırma Önerisi Etik Değerlendirme Kurulunun 17.10.2023 tarihli ve E-99711239-050.04.01-348619 sayılı kararına göre etik kurul izni almıştır/ <i>This study has obtained ethics committee approval in accordance with the decision of the Sivas Cumhuriyet University Rectorate's Social Sciences Research Proposal Ethical Review Committee dated 17.10.2023 and numbered E-99711239-050.04.01-348619.</i>
Yazarların Katkı Oranı/ Authors' Contribution Rate	Çalışma tek yazarlıdır/ <i>The study is authored by a single author.</i>
Yapay Zekâ Kullanım Beyanı/ AI Use Statement	Çalışmanın hiçbir aşamasında yapay zekâ araçlarından faydalanılmamıştır/ <i>Artificial intelligence tools were not used at any stage of the study.</i>
Çıkar Çatışması/Conflict of Interest	Çalışmada çıkar çatışması oluşturabilecek herhangi bir durum yoktur/ <i>There are no circumstances in this study that could give rise to a conflict of interest</i>
Destek ve Teşekkür/ Support and Thanks	Bu çalışma, TÜBİTAK Sosyal ve Beşerî Bilimlerde Yenilikçi Çözümler Destek Programı kapsamında desteklenmiştir. / <i>This study was supported under the TÜBİTAK Support Program for Innovative Solutions in the Social and Human Sciences</i>

Kaynaklar

- ASSMANN, J. (2015). *Kültürel Bellek Eski Yüksek Kültürlerde Yazı, Hatırlama ve Politik Kimlik*. (Çev. Ayşe Tekin), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- BUDAK, S. (2009). *Psikoloji Sözlüğü*. Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.
- CONNERTON, P. (1999). *Toplumlar Nasıl Anımsar?*. (Çev. Alaeddin Şenel), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- ÇAPÇIOĞLU, İ. ve ÇINAR, R. (2023). “İnanç, Dil ve Kültür Ekseninde Deprem Toplumsal Yansımaları”. *Afet ve Toplum İnsan-Doğa İlişkisi*. Ed. M. Aytül Kasapoğlu. Ankara: Töz Yayınları.
- ÇELİK, A. (2025a). “Mitolojiden Efsaneye Deprem Anlatıları: Kahramanmaraş Örneği”. *Milli Folklor*. S. 148, 53-64.
- ÇELİK, A. (2025b). “Mitolojik Tasarımlarda Deprem”. *Çağdaş Yaklaşımlar Odağında Toplum ve Kültür Araştırmaları VI*. Ed. M. Ali Yolcu vd. Çanakkale: Paradigma Akademi Yayınları.
- ÇELİK, A. ve ÖZALP, G. (2025c). “Folklorik Deprem Anlatılarında Rüya Motifi”. *Çağdaş Yaklaşımlar Odağında Toplum ve Kültür Araştırmaları VI*. Ed. M. Ali Yolcu vd. Çanakkale: Paradigma Akademi Yayınları.
- ÇETİN, İ. (2002). “Türk Mitinde Kut İyesi Kıdır ve Medeniyet Değişikliğinde Kıdır’dan Hızır’a Geçiş”. *Millî Folklor Dergisi*. S.54, 30-34.
- ÇOBANOĞLU, Ö. (2003). *Türk Halk Kültüründe Memoratlar ve Halk İnançları*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- ÇORUHLU, Y. (2020). *Türk Mitolojisinin Ana Hatları*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- ERDAL, T. (2024). “6 Şubat 2023 Depremlerinin Mitik, Teolojik ve Psiko-sosyal Yansımaları”. *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi*. C. 12, S. 39, 262-284.
- HALLAÇ, A. T. (2018). “Memorat Kavramının Tanımlarındaki Belirsizlik ve Bir Tanım Denemesi”. *Akademik Dil ve Edebiyat Dergisi*. C. 2, S.2, 181-211.
- İLHAN, M. E. (2018). *Kültürel Bellek Sözlü Kültürden Yazılı Kültüre Hatırlama Halkbilimsel Bir Yaklaşım Denemesi*. Ankara: Doğu Batı Yayınları.
- OCAK, A. Y. (2007) *İslam-Türk İnançlarında Hızır Yahut Hızır-İlyas Kültü*. İstanbul: Kabalcı Yayınları.
- ÖGEL, B. (1993). *Türk Mitolojisi (Kaynakları ve açıklamaları ile destanlar)*. 1. Cilt. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- ÖZDAL, A. (2025). *6 Şubat 2023 Kahramanmaraş Depremi Memoratları*. İstanbul: Çizgi Kitabevi.

SEZGİN, M. ve ATAV, A. (2026). *Deprem Sonrası Grupla Psikolojik Danışma ve Rehberlik Hizmeti Bir Uygulama Örneği*. Ankara: Nobel Bilimsel Yayınları.

Sözlü Kaynaklar

- KK-1: Erkek, Kahramanmaraş/Pazarcık 1989, Lisans Mezunu, Mühendis. (Görüşme: 15.06.2025)
KK-2: Kadın, Kahramanmaraş/Pazarcık 1980, Orta Okul Mezunu, Çiftçi. (Görüşme: 22.06.2025)
KK-3: Kadın, Kahramanmaraş/Pazarcık 1973, İlkokul Mezunu, Çalışmıyor. (Görüşme: 10.06.2025)
KK-4: Erkek, Kahramanmaraş/Elbistan 1989, Lise Mezunu, İşçi. (Görüşme: 02.06.2025)
KK-5: Erkek, Kahramanmaraş/Elbistan 1986, Lise Mezunu, Çiftçi. (Görüşme: 04.06.2025)
KK-6: Kadın, Kahramanmaraş/Elbistan 2007, Lisans Öğrencisi, Çalışmıyor. (Görüşme: 04.06.2025)
KK-7: Kadın, Kahramanmaraş/Pazarcık 1958, İlkokul Mezunu, Çalışmıyor. (Görüşme: 16.06.2025)
KK-8: Erkek, Kahramanmaraş/Pazarcık 1977, Lise Mezunu, Çalışmıyor. (Görüşme: 16.06.2025)
KK-9: Kadın, Kahramanmaraş/Pazarcık 1991, Lisans Mezunu, Öğretmen. (Görüşme: 22.06.2025)
KK-10: Erkek, Kahramanmaraş/Elbistan 1988, Ön Lisans, Tekniker. (Görüşme: 24.06.2025)
KK-11: Erkek, Kahramanmaraş/Elbistan 1960, Ön Lisans, Teknisyen. (Görüşme: 06.06.2025)
KK-12: Kadın, Kahramanmaraş/Pazarcık 1991, Lisans Mezunu, Çalışmıyor. (Görüşme: 09.06.2025)
KK-13: Erkek, Kahramanmaraş/Elbistan 1963, İlkokul Mezunu, Emekli, (Görüşme: 03.06.2025)